

KS. JANUSZ KANIA

KIERUNKI BADAŃ OŚRODKA ARCHIWÓW, BIBLIOTEK I MUZEÓW
KOŚCIELNYCH PRZY KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM
W LATACH 1986—1991 W PERSPEKTYWIE OSTATNIEGO
ĆWIERĆWIECZA

I. DZIAŁALNOŚĆ PODSTAWOWA OŚRODKA W TRZECIM ĆWIERĆWIECZU
ISTNIENIA UNIWERSYTETU

1. ZADANIA I ORGANIZACJA

Ośrodek ABMK gromadzi i opracowuje, także wspólnie z odpowiednimi katedrami i innymi agendami uniwersytetu, materiały dla potrzeb katedr wydziałowych, zakładów międzywydziałowych i Biblioteki Uniwersyteckiej. Są to akta archiwalne, rękopisy, unikalne jednostki biblioteczne (głównie starodruki) — pochodzące ze zbiorów całej Polski, a także z zagranicznych — niekiedy obiekty muzealne i architektoniczne. Mikrofilmuje te przedmioty i udostępnia wszystkim zainteresowanym placówkom w kraju i za granicą, a także kwerendzistom prywatnym. Sporządza ewidencję i opis zbiorów kościelnych oraz wykaz ich wydawnictw zagranicznych, a także pośredniczy w kontaktach między tymi zbiorami w ramach inicjowanych przez siebie programów ogólnokrajowych. Przewodzi własne badania naukowe. Organizuje konferencje naukowe, zjazdy, sympozja, seminaria i kursy, a także nawiązuje kontakty w innej formie na rzecz kościelnych archiwów, bibliotek i muzeów w celach szkoleniowych oraz wymiany doświadczeń i podsumowania wyników, tworząc forum spotkań dla ich kierowników oraz pracowników. Utrzymuje łączność między wymienionymi działami zbiorów kościelnych i ich agendami. Udziela im fachowej pomocy urządzając i sprawując opiekę metodyczno-naukową, inicjując i popierając badania dotyczące organizacji pracy w tych zbiorach, służąc konsultacją i pomocą w zakresie konserwacji, prowadząc poradnictwo. Współpracuje z innymi instytucjami naukowymi. Wydaje własne czasopismo w postaci półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”.

Kierownictwo i pracowników zakładu mianuje rektor. Dyrektor Ośrodka ABMK i jego zastępcy, tj. referenci sekcji archiwalnej, bibliotecznej i muzealnej nie są etatowymi pracownikami Ośrodka. W omawianym okresie funkcje dyrektora pełnili księża profesorowie: Józef Rybczyk (1957—1978, Bolesław Kumor (1978—1979), Zygmunt Zieliński (1979—1985), Marek Zahajkiewicz (od r. 1985). Pracami biura — organu

wykonawczego Ośrodka ABMK — kieruje sekretarz naukowy. W tym czasie stanowisko to zajmowali księża: dr hab. Bolesław Kumor (1960—1978), dr Janusz Kania (od r. 1980); pracownikami byli: siostra Elżbieta Waleria Łukasiewicz OSU, Letycja Jadwiga Wojsław OSU, mgr Lucyna Mistecka CR, od r. 1981 mgr Maria Dębowska, a także — okresowo — zatrudniano stażystów i stypendystów. Biuru podlega Pracownia i Laboratorium Mikrofilmowe; współpracuje ono z redakcją organu Ośrodka „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Od początku zaistnienia w 1959 r. tego periodyku, redaktorem jest jego założyciel, ks. profesor Stanisław Librowski, a czynności administratora i korektora spełnia siostra dr Maria Laurencja Jędrzejczak.

2. NOTY BIOGRAFICZNE ETATOWYCH PRACOWNIKÓW ZATRUDNIONYCH AKTUALNIE W OŚRODKU ABMK

Kania, Janusz, ks. dr, pracownik naukowy (asystent); historia Kościoła, nauki pomocnicze i posiłkujące historii, mariologia; ur. 1 stycznia 1946, Lublin.

Studia: przyjęty w 1963 na Wydział Prawa UMCS w Lublinie i Wydział Teologiczny KUL odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Lublinie (kurs zwyczajny A Wydziału Teologicznego KUL) w latach 1963—1969 i w Instytucie Historii Kościoła KUL 1971—1974, studia doktoranckie w KUL 1974—1977; mgr teol. 1971, lic. hist. Kośc. 1973, dr hist. Kośc. 1990.

Instytut Wyższej Kultury Religijnej przy KUL: w roku akademickim 1972/1973 prowadził seminarium z historii Kościoła.

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL: od 1980 sekretarz naukowy Ośrodka.

Od r. 1982 członek z wyboru komisji Répertoire International des Sources Musicales (RISM), której celem jest koordynacja i pomoc w pracach nad Międzynarodowym Inwentarzem Rękopiśmiennych Źródeł Muzycznych oraz nad Centralnym Katalogiem Rękopisów Muzycznych w Polsce.

Duszpasterz w Lublinie: święcenia kapłańskie 1969, katecheta 1967—1980, wikariusz 1969—1971 oraz 1974—1980, duszpasterz akademicki 1970—1971, kapelan w domu pomocy społecznej od 1981, kapelan sióstr sercanek (habitowych) od 1981, kapelan sybiraków od 1989, członek z wyboru (spośród księży pracujących w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i w Wyższym Seminarium Duchownym) Rady Kapłańskiej 1984—1990.

Publikacje. Autor 70 publikacji, m.in.: Likwidacja cerkwi na Lubelszczyźnie w okresie międzywojennym. „Chrześcijanin w Świecie” 1982 nr 6 s. 50—89; Katalog mikrofilmów Ośrodka ABMK. Nr 5 [Archiwum Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie]. „Arch. Bibl. Muz.” t. 51: 1985 s. 5—116; Uwagi na marginesie wybranych pozycji piśmiennictwa martyrologicznego w Polsce. „Rocz. teol.-kanon.” t. 32: 1985 z. 4 s. 173—185; Rola sanktuariów maryjnych Lubelszczyzny w intensyfikacji kultu religijnego w XIX wieku. W: Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku. Red. B. Pylak i C. Krakowiak. Lublin 1988 s. 193—204; Ruś a Stolica Apostolska do XII wieku. „Chrześcijanin w Świecie” 1988 nr 8—9 s. 110—127; Rozbiórki cerkwi na Lubelszczyźnie w roku 1938 a stanowisko biskupa Fulmana. W: Chrześcijański Wschód a kultura polska. Red. R. Łużny. Lublin 1989 s. 31—53; Problematyka chry-

stianizacji Litwy w wypowiedziach uczestników lubelskiego spotkania historyków 20 i 21 II 1986. W: *Chrzest Litwy. Geneza, przebieg, konsekwencje*. Red. M.T. Zahajkiewicz. Lublin 1990 s. 241—270. Redaktor i współautor: *Problemy biblioteki teologicznej*. „Arch. Bibl. Muz.” t. 44: 1982 s. 5—84; *Archiwa diecezjalne w Polsce w powojennym czterdziestolecu (1945—1985)*. „Arch. Bibl. Muz.” t. 53: 1986 s. 33—102; *Aktualne problemy muzealnictwa kościelnego w Polsce*. „Arch. Bibl. Muz.” t. 57: 1988 s. 5—151.

Jędrzejczak, Maria Laurencja, Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, dr, pracownik naukowy (asystent); historia Kościoła; ur. 24 stycznia 1933, Górki pow. Gostynin.

Studia: formacja zakonna we Włocławku 1956—1962, Wydział Teologiczny KUL 1975—1978, Instytut Historii Kościoła 1978—1981; mgr teol. 1978, lic. hist. Kośc. 1980, dr hist. Kośc. 1982.

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL: sekretarz i redaktor półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”; referent kancelarii Ośrodka ABMK 1973—1978, redaktor 1978—1986, asystent od 1986.

Publikacje: m.in. *Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach wojny 1939—1945*. „Arch. Bibl. Muz.” t. 44: 1982 s. 85—340; Bibliografia opublikowanych prac ks. prof. dra Stanisława Librowskiego. „Rocz. teol.-kanon.” t. 31: 1984 z. 4 s. 11—30; Wojciech Stanisław Owczarek biskup tyt. askaloński, sufr. włocławski, założyciel Zgrom. Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi. „Arch. Bibl. Muz.” t. 54: 1987 s. 153—297.

Dębowska, Maria, dr, pracownik dokumentacji naukowej; ur. 6 kwietnia 1954, Opoczno.

Studia: Wydział Teologiczny KUL 1974—1979, Instytut Historii Kościoła KUL 1981—1983; mgr teol. 1979, lic. hist. Kośc. 1983, dr hist. Kośc. 1991.

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL: młodszy dokumentalista 1981—1984, dokumentalista 1984—1989, starszy dokumentalista od 1989 r.

Giela, Joachim, ks. dr, pracownik redakcji „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”; ur. 18 maja 1951, Toszek.

Studia: Seminarium Duchowne Diecezji Opolskiej w Nysie 1969—1975, Instytut Historii Kościoła KUL 1981—1983; mgr i lic. hist. Kośc. 1983, dr hist. Kośc. 1990.

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL: asystent redaktora 1983, od 1989 pełny etat.

Publikacje: J. Kopiec. *Historiografia diecezji wrocławskiej do 1821 roku*. „Śląski Kwart. Hist. Sobótka” t. 40: 1985 nr 2 s. 328—329 (recenzja); *Problematyka śląska na łamach czasopism „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”*. „Śląski Kwart. Hist. Sobótka” t. 42: 1987 nr 1 s. 100—101; *Polska prasa katolicka w diecezji wrocławskiej 1895—1939*. „Arch. Bibl. Muz.” t. 58: 1989 s. 79—268.

3. FUNKCJONOWANIE

A. Lata 1968—1979

Prace zakładu koncentrowały się na prowadzeniu kształcenia zawodowego, akcji wydawniczej, mikrofilmowaniu zbiorów kościelnych, czynnościach usługowych.

Dla personelu zbiorów archiwalnych zakonów i zgromadzeń żeńskich urządzono 2 seminaria z archiwistyki, poświęcone porządkowaniu nowych akt (1969 r.) oraz aktualnym potrzebom tych archiwów (1972 r.). 2 seminaria muzeologiczne zgromadziły przedstawiciele kurii diecezjalnych i zakonnych, wykładowców historii sztuki w seminariach, kierowników muzeów kościelnych (1971 r.: „Zabezpieczanie obiektów sztuki kościelnej przed kradzieżami”); fachowców w dziedzinie muzealnictwa i sztuki kościelnej (1975 r.: „Zagadnienia sztuki dawnej i współczesnej po II Soborze Watykańskim”). Dla początkujących bibliotekarzy przeznaczono było seminarium bibliotekarskie przygotowane wspólnie z Biblioteką Uniwersytecką KUL, reasumując podstawowe wiadomości z zakresu bibliotekarstwa oraz merytoryczne czynności na etapie organizowania, a następnie prowadzenia biblioteki (1974 r.: „Podstawowe seminarium bibliotekarskie”). W następnych latach omawianego okresu — po 1975 r. — całkowicie ustała działalność szkoleniowa.

Wydano 24 tomy (od nr 16 do 39, 9276 stron) organu Ośrodka ABMK „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”.

W latach 1968—1975 zreprografowano i włączono do zbiorów Ośrodka 691 806 stron w postaci mikrofilmów. Lata 1976—1978 przysporzyły tylko ok. 20 000 stron (blisko czterokrotny spadek wydajności), co było skutkiem trudności organizacyjnych i personalnych.

W okresie 1968—1975 dla 16 agend KUL utrwalono na taśmie mikrofilmowej 123 652 strony materiałów, sporządzano także mikrofilmy na prośbę Polskiej Akademii Nauk (PAN) i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP), a także wykonano 14 520 odbitek fotograficznych dla 24 oddziałów i organizacji funkcjonujących w uczelni. Wśród prac usługowych podjętych przez zakład znalazły się odpowiedzi na ankiety: NDAP (w sprawie zbiorów kartograficznych w zasobach kościelnych — oraz — wywiezionych podczas II wojny światowej z kraju zbiorów archiwalnych); Głównej Komisji Badań Zbrodni Hitlerowskich w Polsce; komitetu redakcyjnego przeglądu archiwalnego „Archivum” w Paryżu na temat archiwów kościelnych; Sekcji Biblijnej i Merytorycznej w Institut de Recherche et d’Histoire des Textes w Nancy w kwestii rękopisów bibliotecznych w języku hebrajskim. Napłynęły z zagranicy pytania kwerendzystów z RFN, Belgii, Francji, Anglii, ZSRR — a także — z kraju w związku z poszukiwaniem duplikatów starodruków z zakresu nauk ścisłych. W r. 1972, na zamówienie Komisji Archiwistycznej Towarzystwa Historycznego, wygłoszono 2 koreferaty na sesji w Radomiu. W r. 1978 Zakład Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie zaprosił przedstawiciela Ośrodka na konferencję naukową poświęconą starym drukom. W latach 1968—1975 z materiałów archiwum mikrofilmów Ośrodka ABMK korzystało 1163 kwerendzystów, także spoza lubelskich placówek naukowych, w tym z ośrodków uniwersyteckich (w Toruniu, Łodzi, Sztokholmie), z Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego w Krakowie, z PAN (Zakład im. Ossolińskich, Instytut Historii), Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. 4 tomy katalogu mikrofilmów opublikowane w organie zakładu (t. 6: 1963, t. 13: 1966, t. 24: 1972, t. 31: 1975), autorstwa B. Kumora, informują o zasobie i służą pomocą badaczom podejmującym poszukiwania w tworzoną w Lublinie przy Ośrodku ABMK — pod postacią mikrofilmów — centralnym archiwum kościelnym. W latach 1976—1979 korzystających na miejscu było 431 (w tym z obu uniwersytetów w Lublinie, z uniwersytetów w Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu i Łodzi, a także z placówek badawczych w Toruniu, Kielcach, Krakowie,

RFN, Austrii), z czego wynika, że efektywność udostępniania zasobu w tej formie spadła przeszło półtora raza. Wypożyczano także mikrofilmy drogą pocztową. W dalszym ciągu pośredniczono w kwerendach inicjowanych przez PAN, NDAP, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Współpracowano z redakcją „Słownika Biograficznego Archiwistów Polskich”.

B. Lata 1980—1991

Dzięki uzyskaniu na przełomie lat 1979—1980 własnego lokalu oraz odzyskaniu w r. 1980 Pracowni i Laboratorium Mikrofilmowego (zamienionych w r. 1974 na pracownię ogólnouniwersytecką), warunki funkcjonowania uległy radykalnej poprawie. Po dokonaniu rozeznania w głównych stacjach reprograficznych kraju, na bazie starego sprzętu poddane go remontowi oraz dzięki otrzymanej w r. 1985 — w wyniku starań biura Ośrodka uwieńczonych znalezieniem sponsora w RFN — nowoczesnej linii technologicznej firmy Agfa-Gevaert do wywoływania, utrwalania, suszenia i zwijania mikrofilmów, urządzono od podstaw warsztat pracy reprograficznej.

Rozszerzono zakres wykonywanych prac na głównym odcinku działalności zakładu: gromadzenia i opracowywania materiałów źródłowych oraz prowadzenia własnych badań naukowych. Były to poszukiwania naukowo-badawcze o charakterze historycznym, źródłoznawczym i metodologicznym, wynikające z potrzeb realizowanego zadania odbudowy zdewastowanego i rozproszonego zasobu Archiwum Archidiecezjalnego Obrządku Łacińskiego we Lwowie oraz z programu zbierania relacji o przejawach życia religijnego w dobie represji hitlerowskich i stalinowskich. Szczególną rolę odegrały studia mające na celu przygotowanie i sprawdzenie narzędzi badawczych. Odnośnie pierwszego tematu: schematu postępowania służącego odtworzeniu struktury poszczególnego zdezorganizowanego zespołu archiwalnego oraz układu grupy zespołów tworzących archiwum. W związku z drugim tematem: kwestionariusza do wywiadu, instrukcji dla ankieterów, materiałów pomocniczych.

Od r. 1981 J. Kania opracowywał archiwalia lwowskie przeznaczone (z tymczasowym wyłączeniem opisywanych przez M. Dębowską ksiąg metrykalnych) do mikrofilmowania, a także odtwarzał układ całego zasobu archidiecezjalnego, zorganizowanego w sieć ok. 400 podziałów na 6 poziomach. Wydłużało to odpowiednio okres przygotowania dokumentów do miniaturyzacji. W latach 1981—1985 (z przerwą roczną) sfotografowano ok. 162 800 stron. W tym czasie wykonano zaległe kopie pozytywowe przeznaczone do udostępniania, uzupełniono braki powstałe w trakcie wieloletniej eksploatacji. Przeprowadzono w celach porządkowych i konserwatorskich przegląd wszystkich zmagazynowanych jednostek; w r. 1986 powtórzono kontrolę systemem wybiórczym. Opublikowano 5 tom katalogu zasobu Ośrodka. Zaopatrzony w obszerny wstęp źródłoznawczy, rejestruje on dokumentację mechaniczną, głównie archiwaliów lwowskich i jest — ze względu na odtworzoną w nim przedwojenną strukturę archiwum archidiecezjalnego we Lwowie — pierwszym katalogiem tej instytucji, obecnie funkcjonującej w Lubaczowie (opracował J. Kania, „Arch. Bibl. Muz.” t. 51: 1985 s. 5—116). W latach 1986—1988 gromadzono mikrokopie starodruków przedrozbiorowych synodów polskich oraz opracowywano i mikrofilmowano dwudziestowieczne akta archidiecezji lwowskiej (akcję tę kontynuuje się w dalszym ciągu), rozpoczęto podobne prace nad parafialnymi źródłami z terenu archidiecezji wileńskiej w Bia-

łymstoku oraz szeregiem muzykaliów — łącznie 75 747 stron.

Drogą ankietowaną (głównie przedstawicielki 100 zgromadzeń żeńskich) zgromadzono relacje dotyczące pomocy świadczonej ze strony sióstr zakonnych Żydom w czasie okupacji hitlerowskiej. W związku ze zbieraniem źródeł do dziejów Kościoła w Polsce w czasie ostatniej wojny, J. Kania opracował „Uwagi na marginesie wybranych pozycji piśmiennictwa martyrologicznego w Polsce” (Rocz. teol.-kanon. T. 32: 1985 z. 4 s. 173—185) oraz sporządził recenzję „Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej” publikacji M. Grzybowskiego (Rocz. teol.-kanon. T. 32: 1985 z. 4 s. 187—194). W r. 1984 zainicjowano kompletowanie materiałów o życiu religijnym w regionie lubelskim. Powstało szereg prac autorstwa J. Kania, m.in. „Rola sanktuariów maryjnych Lubelszczyzny w intensyfikacji kultu religijnego w XIX wieku” (w: Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku. Księga Pamiątkowa V Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego. Lublin—Wąwolnica 28—31 VIII 1986. Pod red. B. Pylaka i C. Krakowiaka, Lublin 1988 s. 193—204). Tenże sporządził opinie cenzorskie i wydawnicze na zlecenie Kurii Biskupiej w Lublinie i Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL.

Udostępniano zbiory Ośrodka kwerendzistom, służyło interesantom konsultacją i udzielano zainteresowanym informacji. W latach 1981—1989 skorzystało na miejscu z tych usług 1577 osób (w czasie stanu wojennego liczba zainteresowanych wyraźnie spadła), przede wszystkim z KUL. Byli wśród nich także badacze z Austrii, USA, Kanady, Izraela, Francji, Anglii, ZSRR; ponadto przedstawiciele kilkudziesięciu placówek naukowych z całego kraju (w tym z uczelni wyższych, instytutów PAN, muzeów oraz z szeregu Pracowni Konserwacji Zabytków) — otrzymywali jednostki mikrofilmowe drogą pocztową.

Współpracowano w ramach uczelni z Międzywydziałowym Zakładem Badań nad Kulturą Bizantyńsko-Słowiańską, biorąc udział w międzyuczelnianych sympozjach organizowanych przez tę placówkę (r. 1983: J. Kania. Rozbiórki cerkwi na Lubelszczyźnie w roku 1938 a stanowisko biskupa Fulmana. W: Chrześcijański Wschód a kultura polska. Red. R. Łużny. Lublin 1989 s. 31—53; r. 1985: J. Kania. Ruś a Stolica Apostolska do XII wieku. „Chrześcijanin w Świecie”. R. 20: 1988 nr 8/9 s. 110—127). Współpracę podjęto także z Instytutem Muzykologii, Zakładem Historii Prawa Kościelnego w Polsce, Instytutem Historii Kościoła, katedrami i zakładami Sekcji Historii Sztuki.

Sekretarz naukowy Ośrodka ABMK utrzymywał różnego stopnia kontakty z placówkami w kraju i za granicą. Były to: Polska Komisja Międzynarodowego Inwentarza Źródeł Muzycznych (Répertoire International des Sources Musicales — jej członkiem jest od r. 1982 sekretarz naukowy); Ośrodek Koordynacyjny RISM w Zakładzie Zbiorów Muzycznych przy Bibliotece Narodowej; Departament Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, a także NDAP (narada w sprawie konserwacji zbiorów archiwalnych i bibliotecznych odbyta w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie — AGAD — 1984 r.); Centralne Laboratorium Konserwacji Archiwaliów w AGAD; biblioteki wyższych uczelni (UMCS w Lublinie, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Warszawski, Politechnika Warszawska); Oddział Dokumentacji i Badań Dawnej Muzyki Polskiej w Operze Kameralnej w Warszawie; Pracownia Badań Regionalnych Uniwersyte-

tu Wrocławskiego; Oddział Górnośląskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Katowicach; Sekcja Mariologiczna Teologów Polskich (V Ogólnopolski Kongres Mariologiczny i Maryjny w Lublinie i Wąwolnicy w 1986 r., XVII Congressus Marianus et X Congressus Mariologicus Internationalis w Kevelaer w 1987 r., VI Ogólnopolski Kongres Mariologiczny i Maryjny w Częstochowie w 1990 r.); Yad Vashem Archives; Centralna Redakcja RISM w Kassel (od r. 1987 we Frankfurcie n. Menem); Harvard University — Cambridge USA — Research Associate. Russian Research Center. Ukrainian Research Institute (dr Patricia Kennedy Grimsted wizytowała Ośrodek ABMK); Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej w Rzymie; Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie; Oregon State University. Departament of Geography; centralne europejskie laboratorium mikrofilmowe mormonów w Bad Vilbel koło Frankfurtu n. Menem; The College of the Holy Cross w Worcester (Massachusetts) i The Jacob and Frances Hiatt Commemorative Program. In Memory of the Victims of the Holocaust.

W ostatnich 5 latach uczestniczyli w konferencjach naukowych z referatami na zaproszenie organizatorów księży: Zahajkiewicz — 16 referatów (w tym w Rzymie); Weiss — 6; Kania — 5 (w tym w Kevelaer); Librowski i Bielamowicz po 2; brali też udział w komitetach naukowych i organizacyjnych konferencji i sympozjów. W ramach programu badań nad historiografią polską okresu międzywojennego kierowanych przez profesora J. Maternickiego pracuje Weiss, a w programie RISM nad Międzynarodowym Inwentarzem Rękopiśmiennych Źródeł Muzycznych od początku notacji do XVIII wieku — Kania. Książd Bielamowicz za zasługi kierowanego przez niego Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu na polu ochrony zabytków został odznaczony medalami przez PAN w Krakowie (1986 r.) i Urząd Miejski w Przemyślu (1989 r.). W komitetach redakcyjnych czasopism naukowych znajdują się: Zahajkiewicz (Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL; Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne), Librowski (założyciel i redaktor półrocznika Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne), Weiss (członek Redakcji Naczelnej Encyklopedii Katolickiej i redaktor działu historii Kościoła w tejże).

Po ośmioletniej przerwie wznowiono akcję szkoleniową. W zakresie instruktażu zawodowego pracowników archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych oraz wzajemnej wymiany doświadczeń między tymi instytucjami i podsumowania wyników ich pracy zorganizowano na KUL po 1985 r. 8 tego typu imprez ogólnokrajowych, a także opublikowano materiały z tych spotkań, pomyślane jako podręczniki dla personelu wszystkich rodzajów zbiorów kościelnych. Omawiają one podstawowe problemy tych instytucji, głównie w dziedzinie gromadzenia, opracowywania, udostępniania, profilaktyki i konserwacji. Były to:

1. Ogólnopolska konferencja dla kadry kierowniczej bibliotek teologicznych w Polsce na temat problemów biblioteki teologicznej, zorganizowana w r. 1981 (Problemy biblioteki teologicznej. Omówienie, referaty, głosy w dyskusji. Oprac. zbiorowe pod red. J. Kani. „Arch. Bibl. Muz.” t. 44: 1982 s. 5—84).

2. Ogólnokrajowa konferencja dla kierowników archiwów diecezjalnych w r. 1984, bilansująca stan i powojenne osiągnięcia tych placówek (Archiwa diecezjalne w Polsce w powojennym czterdziestoleciu 1945—1985. Oprac. zbiorowe pod red. J. Kani. „Arch. Bibl. Muz.” t. 53: 1986 s. 33—102).

3. Zjazd kierowników muzeów kościelnych odbyty w r. 1986, w 30

rocznicę działalności Ośrodka ABMK (Aktualne problemy muzealnictwa kościelnego w Polsce. Oprac. zbiorowe pod red. J. Kani. „Arch. Bibl. Muz.” t. 54: 1987 s. 5—151). Powyższe pozycje otworzyły serię wydawniczą utrwalającą dorobek praktyków i specjalistów w zakresie problematyki kościelnych zbiorów kulturalnych, osiągnięty m.in. na drodze współpracy z fachowcami spoza ośrodków kościelnych. Wymienione skrypty — przygotowane pod redakcją i przy współautorstwie J. Kani — przewidziane jako pomoc dla pracowników odnośnych instytucji kościelnych, zainicjowały systematyczne studium zagadnień kościelnej archiwistyki, bibliotekoznawstwa i muzealnictwa.

4. W r. 1987 miało miejsce seminarium „Podstawowe procesy biblioteczne i bieżące zadania realizowane w księżnicach kościelnych w Polsce” (Blok artykułów bibliotecznych. „Arch. Bibl. Muz.” t. 56: 1988 s. 131—188).

5. Sympozja z cyklu konserwatorskiego zainaugurowała w r. 1988 sesja muzealnictwa „Konserwacja obiektów sztuki sakralnej”, połączona z komunikatami z muzeów kościelnych (Blok artykułów muzealnych. „Arch. Bibl. Muz.” t. 57: 1988 — ukazał się w r. 1989 — s. 59—158).

6. Sesja naukowa „Problemy profilaktyki i konserwacji archiwaliów w r. 1989 (Blok artykułów archiwalnych. „Arch. Bibl. Muz.” t. 58: 1989 s. 7—78).

7. Sesja naukowa „Problemy konserwacji kościelnych zbiorów bibliotecznych” w r. 1990 (Blok artykułów bibliotecznych. „Arch. Bibl. Muz.” t. 59: 1990 s. 165—245).

8. W przygotowaniu znajduje się przewidziane na r. 1991 seminarium naukowe z archiwistyki: „Kształtowanie zasobu archiwalnego w placówkach terenowych oraz gromadzenie zasobu w centralnych archiwach kościelnych w Polsce”. Jako punkt wyjścia do szczegółowego opracowania problematyki tego spotkania przyjęto następujący plan roboczy. W pierwszej grupie tematycznej: „Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego w diecezjalnych i zakonnych placówkach terenowych” przewidziano podane niżej zagadnienia.

- 1) Instruktaż (czynności szkoleniowe i konsultacyjne) w stosunku do twórców zespołów w zakresie kształtowania narastającego zasobu archiwalnego: klasyfikacja, systematyzacja, kwalifikacja, brakowanie, przechowywanie, ewidencjonowanie materiałów archiwalnych.
- 2) Nadzór (kontrola) w stosunku do twórców zespołów nad narastającym zasobem archiwalnym w zakresie stosowania przez nich właściwego sposobu klasyfikacji, systematyzacji, kwalifikacji, brakowania, przechowywania, ewidencjonowania materiałów archiwalnych.

W drugiej grupie tematycznej: „Gromadzenie w centralnych archiwach diecezjalnych i zakonnych zasobu archiwalnego” przewidziano problematykę:

- 1) Dopływ materiałów archiwalnych z placówek terenowych.
- 2) Nabytki materiałów archiwalnych.

Sekretarz naukowy odpowiadał za przygotowanie i przebieg wszystkich tych narad naukowych od strony organizacyjnej, współpracował przy planowaniu strony merytorycznej spotkań odbytych w latach 1986—1989, opracował plan tematyki seminariów z lat 1990—1991; pokrył koszty imprezy z r. 1989.

Wydano 18 tomów (od nr 40 do 57, liczących 7197 stron) czasopisma Ośrodka ABMK „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Publikowane

w tym periodyku informatory, inwentarze, katalogi, zbiory, repertoria, sumariusze, materiały źródłowe, bibliografie, historie kościelnych zbiorów kulturalnych, informatory o ich organizacji i działalności — zapoznają historyków z nieznanymi, bądź trudno dostępnymi dotąd z braku informacji zasobami kościelnymi, stanowiąc komplementarną w stosunku do mikrofilmoteki Ośrodka ABMK, część jego zbiorów. Ogłasza się także ramowe statuty i regulaminy dla tych zbiorów. Badania naukowe i publikacje Ośrodka nie ograniczają się do zakresu archiwistyki, bibliotekoznawstwa i muzeologii, ale owocują także pracami historycznymi i opracowaniami z dziedziny demografii, geografii historycznej, historiografii, liturgiki, muzyki, numizmatyki, medalografii, źródłoznawstwa; ukazują się kroniki, kalendaria, wspomnienia, biografie, informacje, recenzje, prace historyczno-prawne, dotyczące stanu badań, artykuły okolicznościowe, słowniki. Wychodzą enuncjacje o działalności Ośrodka ABMK i jego periodyku, materiały ze spotkań naukowych.

Podjęto próbę odnowienia bazy reprograficznej i przyspieszenia prac na polu sporządzania na taśmie filmowej zminiaturyzowanych kopii dokumentów archiwalnych. Aktualnie stacja mikrofilmowa Ośrodka posługuje się sprzętem zakupionym przed ćwierćwieczem w NRD. Aparatura ta jest już wyeksploatowana i nieuchronnie, w miarę postępu dalszych prac, będzie ulegała szybkiemu zużyciu. Obecnie sprzęt ten osiągalny jest jedynie na Zachodzie po cenach sięgających kilkudziesięciu tysięcy dolarów za komplet. Sekretarz naukowy wynegocjował w r. 1987 umowę z Towarzystwem Genealogicznym w USA (The Genealogical Society of Utah) zainteresowanym mikrofilmowaniem lwowskich akt metrykalnych, do których Ośrodek ma dostęp z racji opracowywania tychże. Towarzystwo zobowiązało się dostarczyć wzmiankowaną aparturę oraz taśmy filmowe i chemikalia, a także gotowe jest przysłać na okres trwania akcji mikrofilmowania dwoje fotografów, zapewniając przy tym pełny serwis techniczny z RFN dla konserwacji sprzętu. Po zakończonym przedsięwzięciu urzędnienia (a przede wszystkim aparat do mikrofilmowania) prześleby na własność ABMK. Należy tu dodać, że w naszym archiwum pozostała pozytywny mikrofilmów. Zrealizowanie tego zamierzenia przyniosłoby Ośrodkowi ABMK następujące korzyści:

1. Kompletne wyposażenie pracowni mikrofilmowej w oprzyrządowanie najwyższej jakości.

2. Rozwiązałyby problem taśmy filmowej i chemikaliów na najbliższy okres, z których permanentnym brakiem na rynku i wysokimi cenami musimy się stale borykać. Uzyskano by przy tym materiał wyższej jakości niż stosowany obecnie NRD-owski i polski.

3. Podniosłaby się jakość produkcji mikrofilmowej (gromadzonej w archiwum Ośrodka w celu zabezpieczenia i udostępniania badaczom także w przyszłości) w związku z lepszą jakością sprzętu, materiałów, możliwością zapoznania się naszego technika z organizacją, metodą, obsługą techniczną stosowaną przez Amerykanów i ich kwalifikacjami. Stosują oni najwyższy reżim wymogów w tym względzie, jako że mikrofilmy przez nich sporządzone przewidziane są do stałego przechowywania. Akcja mikrofilmowania metryk przez Towarzystwo Genealogiczne objęła już cały świat.

4. W ciągu dwóch lat będziemy w stanie sporządzić jednostki mikrofilmowe w ilości dorównującej liczbie sporządzonych przez Ośrodek od początku jego istnienia (tj. od r. 1956) do r. 1980. Przewidziano następujące formy spłaty urządzeń:

1. Będziemy (ABMK) dostarczać i transportować potrzebne akta.
2. Udostępnimy lokal pracowni filmowej i laboratorium ABMK.
3. Dzięki staraniom przedsięwziętym w ubiegłych latach dysponujemy nowoczesną wywoływarką do mikrofilmów, przekazaną nam w formie daru z RFN. Filmy sporządzone przez Amerykanów będą w niej wywołane przez fotografa zakładowego ABMK pracującego na warunkach umowy-zlecenia, a ewentualnie także kopiowane.

4. Towarzystwo Genealogiczne stawia jako warunek zapewnienie swoim fotografom (małżeństwo) mieszkania składającego się z kuchni, pokoju i łazienki na okres dwóch lat, biorąc na siebie obowiązek wypłacania im pensji.

Powyższą sprawę przedstawiono do decyzji władzom rektorskim ubiegłej kadencji pismem z dnia 6 marca 1987 r. (L.dz. 11/87). W ówczesnym czasie na liczbę 5 etatów w Ośrodku ABMK, 2 były wykorzystywane tylko w wymiarze pół etatu, a to m.in. ze względu na brak od lat kandydata do pracy na stanowisku technika mikroreprografii. Tak więc, niewykorzystany fundusz można było przeznaczyć na wynajem mieszkania. Trzeba tu dodać, iż nasz ewentualny wspólnik znany jest już w szeregu krajów (np. w RFN, gdzie zmikrofilmowano większość akt metrykalnych) ze swej solidności. Współpracowała z nim w Polsce diecezja lubelska i archidiecezja poznańska, a obecnie wrocławska oraz szereg archiwów państwowych (w Warszawie, Lublinie i innych miastach) ku obopólnemu zadowoleniu. W żadnym z powyższych przypadków nie wynegocjowano tak korzystnych warunków, jakie mogą być naszym udziałem; wszystkie te ośrodki musiały bowiem angażować własnego fotografa, co w sytuacji Ośrodka ABMK, przy obowiązujących stawkach płac, jest niezwykle trudne.

II. GŁÓWNE KIERUNKI PRAC BADAWCZYCH W LATACH 1986—1991

1. PROGRAMOWE KWERENDY I OPRACOWANIA

J. Kania od r. 1964 zbiera materiały dotyczące historii wschodniego pogranicza etniczno-wyznaniowego Rzeczypospolitej. Ostatnio przeprowadził kwerendę w związku z planowanym mikrofilmowaniem źródeł do dziejów Kościoła na historycznych terenach kresowych. Przygotował — oparty na szerokiej bazie porównawczej — kwestionariusz ankiety do planowanej akcji zbierania relacji na temat życia religijnego obywateli polskich represjonowanych w ZSRR.

Na styku zbieżnych przedsięwzięć badawczych realizowanych w Ośrodku ABMK i na seminariach Instytutu Historii Kościoła (Historii Kościoła w Średniowieczu oraz Historii Kościoła w XIX i XX wieku, kierowanych przez księży profesorów M. Zahajkiewicza i Z. Zielińskiego), opracowuje się projekt badawczy „Kościół katolicki w warunkach pluralizmu etniczno-wyznaniowego wschodnich ziem historycznej Rzeczypospolitej”.

Zróżnicowanie etniczne i wyznaniowe stanowiło podstawowy składnik rzeczywistości Polski Jagiellonów i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Było to dziedzictwo sięgające czasów Rusi kijowskiej oraz Polski Piastów (Grody Czerwieńskie, ziemia drohicka, brzeska, chełmska, bełska, halicka, Wołyń), wzbogacone od końca XVI w. o kościelne przedsięwzięcie unijne.

Esencjonalny przegląd zagadnień dotyczących tworzenia się pluralizmu wyznaniowo-etnicznego na Rusi i w państwie polsko-litewskim przedstawia J. Kania. W przypadku Rusi jest to oparta na fundamentalnej literaturze przedmiotu, głównie XX-wiecznej (w tym najnowszej), wzmiankowana praca tegoż autora: *Huś a Stolica Apostolska do XII wieku*. „Chrześcijanin w Świecie” 1988 nr 8/9 s. 110—127 (problemy: Położenie Kościoła ruskiego w początkowej dobie jego istnienia; Związki z Rzymem. Wpływy Zachodu i Wschodu; Problemy łączności kościelnej). Niektóre z tych wątków podnosi B. Kumor w artykule *Problem jedności Kościoła na Rusi z Kościołem katolickim do końca XII wieku*. W: *Chrystus zwyciężył. Wokół Chrztu Rusi Kijowskiej*. Pod red. J. Gajka i W. Hryniewicza. Warszawa 1989 s. 45—53 (problemy: Więzi dynastyczne i kontakty dyplomatyczne; Świadczenia liturgiczne). W przypadku państwa polsko-litewskiego jest to omówienie zbierające problemy podniesione przez współczesnych historyków z różnych ośrodków akademickich Polski na sympozjum poświęconym sprawie Chrztu Litwy (geneza, przebieg, konsekwencje), oscylujące wokół wpływów prawosławia, katolicyzmu i protestantyzmu na terenach Litwy historycznej, a idących głównie ze środowisk ruskich i polskich: *Problematyka chrystianizacji Litwy w wypowiedziach uczestników lubelskiego spotkania historyków 20 i 21 II 1986*. W: *Chrzest Litwy*. Pod red. M. Zahajkiewicza. Lublin 1990 s. 241—270 (Kania).

Sprawy etniczne i wyznaniowe, zarówno jako główny przedmiot badań, jak też jako uwarunkowania bądź kontekst szeregu innych problemów podejmowanych przez badaczy przedstawiane są w rozlicznych opracowaniach. Szereg monografii poświęconych wybranym zagadnieniom bądź aspektom historii Kościoła łacińskiego minimalizuje lub pomija problematykę etniczną i tematykę innych wyznań. Jako ilustrację tych wszystkich przypadków przykładowo można wymienić prace: W. Abrahama. *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*. Lwów 1904; S. Szydelski. *Archidiecezja lwowska na synodzie 1641 roku*. Lwów 1910 (m.in. sprawa małżeństw z innowiercami, sytuacja „schizmatyków” ruskich i ormiańskich); T. Trajdos. *Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386—1434)*. Wrocław 1983; W. Urban. *Szkice z dziejów archidiecezji lwowskiej i jej duszpasterstwa*. Rzym 1984; T. Chynczewska-Hennelowa. *Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI w. do połowy XVII w.* Warszawa 1985. W kręgu KUL i ATK powstały opracowania: M. Szegda. *Działalność prawno organizacyjna metropolity Józefa IV Węlamina Rutskiego (1613—1637)*. Warszawa 1967; L. Bieńkowski. *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*. W: *Kościół w Polsce*. Pod red. J. Kłoczowskiego. T. 2. Kraków 1969 s. 781—1035; L. Królik. *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*. Lublin 1983; J. Krętosz. *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*. Lublin 1986; itd. Z uwagi na fakt, że dawne wydania i opracowania źródeł, np. J. Fijałka i W. Abrahama nie wyczerpują istniejących możliwości w tym względzie, konieczne jest wydawanie i analiza nieznanych dokumentów i materiałów archiwalnych. Wszelkie dane ku temu posiada zespół realizujący niniejszy projekt przy Ośrodku ABMK KUL, w którym od kilkunastu lat trwa praca nad porządkowaniem i opracowywaniem rozproszonych, „repatriowanych” do Polski archiwaliów kościelnych ze Lwowa i innych diecezji kresowych (Patrz: J. Kania. *Katalog mikrofilmów Ośrodka ABMK*. Nr 5 [Archiwum Archidie-

cezji Lwowskiej w Lubaczowie]. „Arch. Bibl. Muz. kośc.” t. 51: 1985 s. 5—116).

Naprzeciw tym zapotrzebowaniom wychodzi pierwsza pozycja niniejszego projektu: S. Tylus, „Edycja krytyczna i analiza dokumentów fundacyjnych parafii w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej”. Autor planuje ukazanie — na podstawie analizy treściowej publikowanych przez siebie dokumentów — środowiska fundatorów kościołów łańskich, działających w otoczeniu ruskim.

Z kolei przygotowywana do druku pozycja J. Kani: „Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759—1833” obejmuje pierwszeństwo w dziale monografistyki greckokatolickiego szkolnictwa seminaryjnego w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej i w dobie do czasu powstania listopadowego. Trzeba zaznaczyć, iż wychowankowie seminarium w Chełmie stanowili elitę społeczeństwa unickiego na Chełmszczyźnie, które odznaczyło się obywatelską i patriotyczną postawą polską, szczególnie w czasie od insurekcji kościuszkowskiej 1794 r. do ukazu tolerancyjnego w 1905 r. i w latach następnych (do 1918 r.). Praca ta ma znaczenie aktualne, m.in. ze względu na to, iż wnosi nowe elementy do prowadzonej szeroko w literaturze — głównie prawosławnej i ukraińskiej, w kraju oraz za granicą — dyskusji na temat genezy stosunków narodowościowych i wyznaniowych w rejonie lubelskim w okresie przed i podczas II wojny światowej, a częściowo i obecnie. Sprawa ta rzutuje na te stosunki w skali ogólnokrajowej. Będzie to pierwsza monografia XVIII-wiecznego greckokatolickiego seminarium — drugiego w kolejności założenia — w Rzeczypospolitej, jedyne, które przetrwało przez cały XVIII wiek. Przedstawia uczelnię kształcąca duchowieństwo dla unickiego biskupstwa chełmskiego, leżącego na pograniczu etniczno-wyznaniowym przedrozbiorowej Polski, którego terytorium pokrywało się z terytorium łańskiej diecezji chełmskiej. W dobie Królestwa Polskiego, po zasadniczych modyfikacjach granicznych rozciągało się ono na terenach położonych wzdłuż całej „wschodniej ściany” Kongresówki. Problem przedstawiono porównawczo, zarówno w stosunku do innych tego typu zakładów Kościoła wschodniego oraz zachodniego działających na ziemiach państwa polskiego, jak też w odniesieniu do praktykowanej tradycji przygotowania do kapłaństwa na Chełmszczyźnie przed założeniem seminarium, tj. w latach 1720—1759 (instytuty międzydiecezjalne, placówki bazylikańskie i inne szkoły publiczne, model tradycyjny). Badania koncentrują się na trzech zagadnieniach. Struktura seminarium: powstanie i warunki prawnopolityczne istnienia, baza materialna i warunki bytowe, organizacja. Funkcjonowanie zakładu: nabór kandydatów; wychowanie: dyscyplina i asceza; nauka. Ludzie instytucji, tj. profesorowie, wychowawcy, alumni: pochodzenie terytorialne i społeczne, liczebność kleryków, wiek, etapy i pragmatyka święceń. Szczególną uwagę zwrócono na problem: środowisko pochodzenia a kariera duchowna; kondycja religijna, moralna, obywatelska; przejawy świadomości narodowej. Brak naukowej literatury przedmiotu. Występują nieliczne pozycje popularnonaukowe i okolicznościowe. Wykorzystano liczne prace przydatne do analizy porównawczej oraz pozycje przyczynkarskie. Podstawą opracowania są materiały uzyskane drogą szerokiej kwerendy źródłowej w archiwach (Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Diecezjalne w Lublinie, Archiwum Secretum Vaticanum, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie) i bibliotekach (rękopisy: Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, Biblioteki Państwowego Muzeum Sztu-

ki Ukraińskiej we Lwowie) oraz źródła drukowane, publikowane w wydawnictwach polskich, rosyjskich, ukraińskich i niemieckich.

Trzeci element projektu to pozycja M. Dębowskiej. „Akcja społeczna w archidiecezji lwowskiej za rządów abpa Józefa Bilczewskiego (1900—1923)”, ukazująca społeczną działalność Kościoła lwowskiego, podobnie jak poprzednie dwie, w warunkach pluralizmu etnicznego i wyznaniowego.

Wszystkie trzy elementy projektu badawczego będą ukazywały elity Kościoła katolickiego, ich świadomość narodową i kulturową, a także ich znaczenie dla szerszych kręgów społeczeństwa, w jego różnorodności etnicznej i wyznaniowej. Przedstawiony projekt opiera się na nieznanych archiwaliach lwowskich, bądź nie spenetrowanych materiałach unickiego konsystorza i seminarium chełmskiego, prezentując tę tematykę w okresie od XIV do XX w.

Katalog alumnów seminarium diecezji chełmskiej obrządku greckokatolickiego, studiujących w latach 1778—1833, autorstwa J. Kani ukazał się w „Arch. Bibl. Muz.” t. 59: 1990 na s. 247—404 (dalej cyt. Kania. Katalog alumnów...).

2. NOWE KIERUNKI BADAŃ, METODY I TECHNOLOGIE. PROBLEMY METODOLOGICZNE POCZYNAŃ ŹRÓDŁOZNAWCZYCH

Statut Ośrodka ABMK sytuujący tę agendę w strukturze uczelni jako zakład międzywydziałowy oraz charakter preferowanych tu dyscyplin pomocniczych i posiłkowych historii, określają działalność omawianej placówki naukowo-badawczej i usługowej jako z natury interdyscyplinarną. Wyraża się ona w przedmiocie badań i wykorzystaniu osiągniętych wyników.

Specyfika przedmiotu badań prowadzonych w Ośrodku wynika z faktu, że stworzono tu unikalny warsztat historyczny, kładąc podstawy centralnego archiwum kościelnego w postaci zbiorów mikrofilmowych — które są systematycznie rozbudowywane — głównie zawierających mikrofilmy materiałów proveniencji archiwalnej, przede wszystkim z polskich zasobów kościelnych i częściowo zagranicznych. Jest to podstawowe pole pracy „kulowskich” historyków Kościoła i studentów, a także licznych pracowników nauki spoza tej uczelni, również zza granicy. Filmoteka ABMK jest pierwszą tego typu w skali ogólnopolskiej placówką kościelną, która mieści największy w kraju zasób zminiaturyzowanych dokumentów (ok. 6 tys. zwojów), stanowiących źródła nie tylko do historii Kościoła, ale także dokumentację do dziejów Rzeczypospolitej. Na łamach własnego czasopisma publikuje się źródła kościelne. Zakład jest jedyną instytucją, która systematycznie prowadzi akcję szkoleniową dla pracowników archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych z całej Polski, publikując od r. 1982 komplety materiałów z kolejnych przedsięwzięć tego typu.

Oryginalność dorobku Ośrodka ABMK w warunkach kościelnych polega na tym, że są tu po raz pierwszy w skali ogólnopolskiej systematycznie prowadzone przedstawione wyżej inicjatywy, wnoszące także pewne novum do nauki historycznej i jej dyscyplin pomocniczych, m.in. w zakresie opracowanych metod i sporządzonych narzędzi badawczych. Można więc mówić o powstaniu w środowisku kościelnym — ze względu na propagowany w nim przez Ośrodek jednolity i powszechny program — unikalnej szkoły postępowania badawczego i pragmatyki w zakresie gro-

madzenia, ochrony i udostępniania zasobów kulturalnych znajdujących się w kompetencji Kościoła.

Środowisko ABMK skupia badaczy reprezentujących różne zainteresowania i postawy badawcze. Profesor Librowski jest odkrywcą i wydawcą nieznanych źródeł, uzupełniających publikacje klasyków dyplomatyki i współczesnych edytorów kolekcji dyplomów polskich. Uczony ten jest także autorem szeregu prac metodycznych, m.in. z zakresu studiów porównawczych w obrębie trzech podstawowych rodzajów zbiorów kościelnych (archiwa, biblioteki, muzea); ekspertem — uwierzytelnionym drukiem własnych projektów — w dziedzinie stanu, potrzeb, programu prac, statutów i regulaminów archiwów diecezjalnych; inicjatorem i twórcą projektu stałej informacji o ruchu naukowym w kulturalnych zbiorach kościelnych. Profesor Zahajkiewicz zajmuje się nowym odczytaniem i interpretacją średniowiecznych źródeł dotyczących dziejów Kościoła. Docent Weiss od 5 lat prowadzi zainicjowane przez swoją katedrę badania nad polską heraldyką kościelną. Doktor Bielamowicz ułożył instrukcję o ochronie cmentarzy, przyjętą w r. 1990 przez Komisję Konferencji Episkopatu Polski do Spraw Sztuki Kościelnej. Doktor Kania sporządził narzędzia pracy badawczej w postaci ankiet do kwerend przeprowadzanych przez Ośrodek. Na bazie doświadczeń związanych z porządkowaniem oraz opracowywaniem akt archiwum arcybiskupstwa lwowskiego wypracował metodę odtwarzania struktury zdeorganizowanych, rozproszonych i zdekompletowanych zbiorów archiwalnych zgodnie z naturą ich historycznego rozwoju, przy zachowaniu wymogów funkcjonalności, wyrażającej się w otwartym, gotowym do przyjęcia dalszych materiałów charakterze rekonstruowanego zasobu. Pozwala to odtworzyć strukturę archiwum w przypadku braku pomocy archiwalnych (inwentarzy, katalogów), braków w systemie sygnatur, a nawet przy poważnie uszczuplonym zasobie pierwotnym i może być przydatne przy analogicznych pracach nad innymi zdeorganizowanymi archiwami. Nawiązał kontakt ze współautorem — J. Wieprzkowskim — niemiecko-polskiego wynalazku konserwacji papieru drogą rewelacyjnie skutecznej, po raz pierwszy odwracalnej (!) i taniej metody rozwarstwiania papieru; doprowadził do zaprezentowania tej metody na sesji naukowej bibliotekarzy kościelnych odbytej 28 września 1990 r. w Lublinie. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” w tomie 59 opublikowały tę technologię. Wdraża w praktyce postępowania poznawczego sposoby badania, którym nadał roboczą nazwę „metody ekspozycji źródeł archiwalnych”.

Niezależnie od tego, jak szeroko zakreślono źródłoznawstwu przedmiot, zakres i zadania (wstępna część badań historycznych; rodzaj specjalizacji historycznej posiadającej własne, częściowe metody i cele; główna nauka pomocnicza historii), termin ten przysługuje zarówno badaniom zmierzającym do uzyskania niezbędnych wiadomości o danym źródle, jak i badaniom związanym z analizą szczegółowych problemów, jakie nasuwa zespół źródeł z danej epoki (krytyka zewnętrzna przekazu: zewnętrzne znamiona, brzmienie tekstu i jego wariantów, ich genealogia, proveniencja itd.; krytyka wewnętrzna: kontrola wiarygodności przekazu, jego interpretacja itd.). Znajdują zastosowanie — w miarę potrzeb — metody statystyczne, filologiczne, właściwe geografii historycznej i inne.

Efektywnemu rozstrzygnięciu tych zagadnień, stworzeniu nowych możliwości badawczych, możliwie maksymalnemu ujawnieniu pojemności źródła — mają służyć metody ekspozycji źródła archiwalnego. W zależności od struktury danej jednostki źródłowej oraz zamierzenia badawcze-

go, obowiązują w obrębie tego zespołu metod dwie zasadnicze drogi dochodzenia do celu. Jedna, to ekspozycja konkretnej, „naturalnej” jednostki archiwalnej. Druga, to ekspozycja szeregu materiałów źródłowych w ramach skonstruowanej przez badacza jednostki problemowej o charakterze monotematycznym w warstwie hasłowej, wielowątkowej w rozwinięciu poszczególnych haseł. Kompozycja takiego źródła „wrozumowanego” powstaje ze złożenia całej zawartości odpowiednich jednostek archiwalnych, bądź z ich fragmentów.

Przechodząc do objaśnień na konkretnych przykładach trzeba zaznaczyć, że w pierwszym przypadku chodzi o taką transformację pełnej jednostki archiwalnej lub części jej zawartości, która w postaci problemowych zestawień tabelarycznych dostarczy danych dla potrzeb syntezy, a w partiach przekrojowych tak sporządzonego preparatu przyniesie gotowe rozwiązania, wymagające co prawda, dla wydobycia ich pełnego waloru, komentarza. Pewne typy jednostek archiwalnych bez zastosowania ekspozycji w postaci zestawień tabelarycznych o charakterze wieloprzekrojowym są bez tego zabiegu nieczytelne. Przykładem szereg ksiąg prowentu (np. Wojewódzkie Archiwum Państwowe, dalej cyt. WAPL. Zespół: Chełmski Konsystorz Greko-Katolicki, dalej cyt. ChKGK. Księga nr 947. Ekspozycja zamieszczona w pracy: J. Kania. Alumni unickiego seminarium diecezjalnego w Chełmie w latach 1759—1833. Studium historyczno-źródłoznawcze. Część IV: Aneksy. Lublin 1989 s. 1—48 mps KUL) i ksiąg ingrosacyjnych (np. WAPL ChKGK nr 1015. Ekspozycja zamieszczona w opublikowanej pracy: Kania. Katalog alumnów... dz. cyt.).

Księga prowentu za lata 1783—1803 charakteryzuje się tym, że informacje zawarte w tym źródle mają układ typowy dla księgi wpływów i ukazują w pierwszym rzędzie dochód, zgodnie z chronologią jego pojawiania się. Nie ma tu żadnych oczywistych podziałów rzeczowych, które by ułatwiły orientowanie się w materiale i jego przydatności pozabuhalteryjnej. Z punktu widzenia kwerendzisty jest to zbiór trudny do usystematyzowania. Trzeba było stworzyć szereg punktów orientacyjnych w postaci przekrojowych tablic; jest ich 93 na 148 stronach, a sensowność ich sporządzenia uzasadnia wynik. Pozwalają one skutecznie interpretować niedostępny dotąd do pogłębionego badania materiał. I tak np. tablice czesnego i innych opłat seminaryjskich oraz kwot uiszczanych z tytułu krótkotrwałego pobytu w alumnacie dostarczają informacji o liczbie wychowanków, ich pozycji materialnej, długości kursu seminaryjskiego, o rekolekcjach kapłańskich, księżach demerytach itp. Z kolei zapisy na rzecz seminarium mówią wiele o środowisku fundatorów i kolatorów. Ujawnia się struktura folwarku: uprawy, hodowla, produkty, kopalnictwo, rzemiosło, gospodarka leśna, pańszczyzna i czynsze, handel, dochody okazyjne. Skala tych przedsięwzięć rzutowała na możliwość seminarium jako instytucji oraz na istniejące w nim warunki bytowe.

Z kolei dzięki „przebudowie” na zestawienie tabelaryczne księgi ingrossacyjnej mieszczącej aż 22 rodzaje dokumentów odnoszących się do poszczególnych kleryków, powstała bodaj najciekawsza pozycja: „Miejscowości pochodzenia i pracy duszpasterskiej neoprezbiterów w l. 1786—1790”. Wiadomości uzyskane tą drogą dotyczą osobistego losu alumnów i ich rodzin, stanowią przyczynek do sprawy fluktuacji kadr w diecezji. To zestawienie dostarcza danych: o pochodzeniu nowo ordynowanych, miejscu zamieszkania i zdarzających się jego zmianach; o ich rodzicach a czasem i opiekunach; pochodzeniu społecznym; czasie, miejscu, szafarzach chrztu; są tu wzmianki o szkołach, których byli absolwentami

oraz praktykach „Cerkiewnych, jako i Gospodarskich”; cytowane są opinie parafian o klerykach sporządzane przed święczeniami; występują dane o czasie, trybie i warunkach związanych z powołaniem na beneficjum; sytuacji beneficjum — czasem długo wakującego; o kolatorach i proboszczach tych placówek parafialnych; ewentualnym pokrewieństwie nowo święconych z ich opiekunami i ministrami chrztu.

Źródła tak przebudowane stają się w sposób oczywisty czytelne, a problematyka każdego z nich może być badana kompleksowo, przy uwzględnieniu wszystkich występujących w nim wątków problemowych. Zestawy problemowe tabel na dany temat, niejednokrotnie o kilkustopniowej strukturze — odzwierciedlające stan bazy materialnej instytucji, jej potencjał ludzki i funkcjonowanie całości — zmuszają do przeniesienia pierwszej serii wyników do części komentującej i tym samym poddawane są „obróbce” na drugim stopniu analizy, której końcowe wyniki stanowią podstawę aksjomatów, teorii i hipotez, w zależności od stopnia udokumentowania danego wątku problemowego.

W przypadku skonstruowanej źródłowej jednostki problemowej pierwszeństwo dano zebraniu, krytycznemu opracowaniu źródeł oraz dokonaniu rzeczowej ich systematyzacji. Jako kryterium tej systematyzacji przyjęto wątek biograficzny i w ramach tego wątku, w szeregu warstw, ukazano i skomentowano źródła, łącznie z literaturą, która się do tych źródeł odnosiła (por. Kania. Katalog alumnów... dz. cyt.). Ta odmiana ekspozycji źródła historycznego miała na celu sporządzenie podstawy dla jednostkowego i zbiorowego obrazu kandydatów do kapłaństwa w latach 1759—1833 w zestawieniu porównawczym z wcześniejszą generacją aspirantów unickich z lat 1715—1759 oraz współczesną im generacją alumnów łacińskich z terenów sąsiedniej archidiecezji lwowskiej. Ekspozycja ta występuje w postaci utworzonego przez kwerendzistę katalogu; sposób wyrażenia (zrealizowania) tej ekspozycji stanowią 44 wątki problemowe, tzw. kwestionariusze alumna, tworzące 8 grup zagadnień: 1. Personalna oraz przyczynki do charakterystyki postawy obywatelskiej i patriotycznej. 2. Data i warunki przyjęcia, czas pobytu, niektóre dane statystyczne. 3. Problemy powołania i jego rozwój pod wpływem formacji seminaryjskiej. 4. Studia. 5. Materialne warunki pobytu, sytuacja osobista, etapy drogi do kapłaństwa. 6. Losy wychowanków, tj. m.in. perypetie alumnów oraz zawiązki i perspektywy kariery absolwentów. 7. Wykładowcy i wychowawcy, ich personalia, kwalifikacje naukowo-moralne, przebieg kariery zawodowej. 8. Problematyka bazy źródłowej katalogu alumnów, występujące m.in. w związku z ustalaniem koligacji rodzinnych.

Te materiały biograficzne stanowią podstawę do samodzielnych wniosków, co znalazło odbicie w sumarium. Dane analizy katalogowej i egzemplifikacje indywidualne zawarte w biogramach wykorzystano jako weryfikację oraz potwierdzenie na konkretnym przypadku wniosków ogólniejszej natury znajdujących się w syntezie historycznej przygotowanej do druku: J. Kania. Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759—1833. Lublin 1990. Wyniki uzmysławiają skalę przemian, które się dokonały wraz z uruchomieniem tego instytutu oraz w miarę wdrażania jego celów, zarówno w zakresie praktykowanych dotychczas metod oraz warunków formacji, jak też — co było prostą konsekwencją nowego stanu rzeczy — w odniesieniu do szeregu innych parametrów, którymi można charakteryzować kandydatów do wyższych święceń, a odzwierciedlonych w kwestionariuszu alumna stanowiącym podstawę konstrukcyjną katalogu.